

# Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ

Αγγελική Γενά  
[agena@ppp.uoa.gr](mailto:agena@ppp.uoa.gr)

# ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΕΝΤΑΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

## Α. ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

- Επίσταση Προσοχής
- Ομαδική & όχι Μοναχική Ενασχόληση
- Ενδιαφέρον για τους συνομήλικούς τους
- Κοινωνική Συσχέτιση (social relatedness)
- Από Κοινού Παρατήρηση (joined attention) (έχει μεγάλη σπουδαιότητα για την έλξη κοινωνικής επιβράβευσης)

# ΣΗΜΑΝΤΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΕΤΟΙΜΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΕΝΤΑΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΣΤΟ ΓΕΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

## Β. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

- Συχνότητα επικοινωνίας
- Ποιότητα επικοινωνίας

# ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΜΕΙΟΝΕΞΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ

1. Τα παιδιά με τυπική ανάπτυξη αποφεύγουν τη συναναστροφή μαζί τους
2. Δεν αποκτούν φίλους στο σχολείο
3. Δεν παίρνουν πρωτοβουλίες επικοινωνίας με συνομήλικους

# ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΣΥΜΒΑΛΛΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ / ΠΩΣ ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΝΑ ΠΑΡΕΜΒΟΥΜΕ

- Πρώιμη παρέμβαση
- Διδασκαλία σημαντικών κοινωνικών δεξιοτήτων (καλύπτοντας σφαιρικά τις ανάγκες τους)
- Χαρτογράφηση των κοινωνικών δεξιοτήτων που συμβάλλουν σε επιτυχείς κοινωνικές συναλλαγές
- Διεξοδική ανάλυση των χαρακτηριστικών του επικοινωνιακού λόγου των παιδιών με τυπική ανάπτυξη
- Διδασκαλία επικοινωνιακών δεξιοτήτων, όπως είναι οι πρωτοβουλίες επικοινωνίας με συνομήλικους

# ΤΙ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΗΔΗ ΑΠΟ ΤΑ ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

- Οι κοινωνικές συναλλαγές των παιδιών είναι πολύπλοκες
- Παίξει σημαντικό ρόλο η ανάλυση όχι μόνο των δομικών και νοηματικών στοιχείων του λόγου, αλλά και των πραγματολογικών χαρακτηριστικών (οι λειτουργίες χρήσης της γλώσσας)

# ΤΙ ΓΝΩΡΙΖΟΥΜΕ ΗΔΗ ΑΠΟ ΤΑ ΥΠΑΡΧΟΝΤΑ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

- Οι στόχοι για την ένταξη παιδιών με αυτισμό πρέπει να βασίζονται σε κανονιστικά δεδομένα ώστε:
  - α) οι δεξιότητες που επιλέγονται να έχουν κοινωνική εγκυρότητα και να αποσπούν συχνότερη ενίσχυση από το περιβάλλον
  - β) να προαχθεί η γενίκευση και η συντήρηση επικοινωνιακών δεξιοτήτων

# ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

**Κύριος στόχος:** να συνταχτούν εξατομικευμένα προγράμματα για την ένταξη τεσσάρων παιδιών με αυτισμό στο νηπιαγωγείο, και στη συνέχεια τριών απ' αυτά στην πρώτη δημοτικού, με τρόπο που να εξασφαλίζει την κοινωνική εγκυρότητα του προγράμματος και τη σφαιρική κάλυψη των αναγκών των παιδιών.



## ***Επιμέρους στόχοι:***

1. Αξιολόγηση των παιδιών με τυπική ανάπτυξη στην επίσταση προσοχής, στην ανταπόκριση σε ομαδικές και ατομικές εντολές και ερωτήσεις της νηπιαγωγού και της δασκάλας, στις λεκτικές και μη λεκτικές πρωτοβουλίες επικοινωνίας με συμμαθητές τους και στην ανταπόκριση στις πρωτοβουλίες επικοινωνίας των συμμαθητών τους προς αυτούς.
2. Συγκριτική ανάλυση των δεδομένων συμπεριφοράς των παιδιών με και χωρίς αυτισμό στους τομείς που προαναφέρθηκαν.

## ***Επιμέρους στόχοι:***

3. Στοχοθέτηση για την ένταξη παιδιών με αυτισμό βάσει των κανονιστικών δεδομένων.
4. Ποιοτική ανάλυση των πρωτοβουλιών επικοινωνίας των παιδιών χωρίς αυτισμό με στόχο να εντοπίσουμε κατηγορίες τέτοιων πρωτοβουλιών και να προσδιορίσουμε τη συχνότητα πρωτοβουλιών ανά κατηγορία.

## ***Επιμέρους στόχοι:***

5. Ιεράρχηση των κατηγοριών για πρωτοβουλίες επικοινωνίας βάσει της συχνότητάς τους, ώστε να διδαχθούν με τη ίδια σειρά στα παιδιά με αυτισμό.
6. Συγκριτική ανάλυση κανονιστικών δεδομένων παιδιών του νηπιαγωγείου και της πρώτης δημοτικού προκειμένου να εντοπιστούν οι καλύτεροι τρόποι προετοιμασίας παιδιών με αυτισμό για την ένταξη τους στην πρώτη δημοτικού.

## ΟΡΙΣΜΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΝ – ΣΤΟΧΩΝ

*Εποικοδομητική συμμετοχή:* η ενεργός συμμετοχή του παιδιού στις δραστηριότητες της τάξης (του νηπιαγωγείου ή της πρώτης δημοτικού) και βλεμματική παρακολούθηση των ατόμων (της εκπαιδευτικού ή των συμμαθητών) που έχουν το λόγο στην τάξη. Επίσης περιλαμβάνει ενεργό συμμετοχή στις δραστηριότητες που ορίζει η εκπαιδευτικός, και αναμονή μεταξύ δραστηριοτήτων, χωρίς εκδηλώσεις διασπαστικής και στερεότυπης συμπεριφοράς.

## ΟΡΙΣΜΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΝ – ΣΤΟΧΩΝ

*Ανεξάρτητη Εκτέλεση Εντολών και απάντηση ερωτήσεων που θέτει η παιδαγωγός:* η εκτέλεση εντολών και απάντηση ερωτήσεων της παιδαγωγού που δεν χρήζουν την παρέμβαση της συνοδού στο σχολείου και δεν συνοδεύονται από διασπαστική και στερεότυπη συμπεριφορά.. Ανεξάρτητες θεωρήθηκαν και οι αντιδράσεις που προτρέπονταν από συμμαθητές ή την παιδαγωγό.

## ΟΡΙΣΜΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΝ – ΣΤΟΧΩΝ

*Ανεξάρτητες Πρωτοβουλίες Επικοινωνίας:* οι λεκτικές και εξωλεκτικές πρωτοβουλίες του παιδιού που στόχο είχαν την κοινωνική συνδιαλλαγή ή επικοινωνία με συμμαθητές του, και οι οποίες δεν προτρέπονταν από τη συνοδό του στο σχολείο. Τέλος, ως ανεξάρτητη ανταπόκριση σε πρωτοβουλίες επικοινωνίας συμμαθητών ορίστηκε ως η λεκτική ή εξωλεκτική ανταπόκριση του παιδιού σε πρωτοβουλίες συμμαθητών του, χωρίς την προτροπή της συνοδού του στο σχολείο. Πρωτοβουλίες και ανταποκρίσεις που προτρέπονταν από την παιδαγωγό ή συμμαθητές θεωρούνταν ανεξάρτητες.

# Κάρτα συλλογής δεδομένων

Καταγραφή εποικοδομητικής συμμετοχής ανά διαστήματα 30 δευτερολέπτων για δέκα λεπτά της ώρας (τέσσερις φορές κατά τη διάρκεια της ώρας για 2,5' την κάθε φορά).

**A+** = Ανεξάρτητη εκτέλεση εντολής ή απάντηση σε ερώτηση της δασκάλας που απευθύνεται ατομικά στο μαθητή  
**A-** = Βοηθούμενη εκτέλεση εντολής ή απάντηση σε ερώτηση της δασκάλας που απευθύνεται ατομικά στο μαθητή  
**O+** = Ανεξάρτητη εκτέλεση εντολής ή απάντηση σε ερώτηση της δασκάλας που απευθύνεται σε ομάδα μαθητών  
**O-** = Βοηθούμενη εκτέλεση εντολής ή απάντηση σε ερώτηση της δασκάλας που απευθύνεται σε ομάδα μαθητών

|                      |                |
|----------------------|----------------|
| Μαθητής: _____       | Ημερ: _____    |
| Θεραπεύτρια: _____   | Σχολείο: _____ |
| Δραστηριότητα: _____ |                |

## ΕΠΟΙΚΟΔΟΜΗΤΙΚΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ

|          |           |           |           |
|----------|-----------|-----------|-----------|
| 1. N – O | 6. N – O  | 11. N – O | 16. N – O |
| 2. N – O | 7. N – O  | 12. N – O | 17. N – O |
| 3. N – O | 8. N – O  | 13. N – O | 18. N – O |
| 4. N – O | 9. N – O  | 14. N – O | 19. N – O |
| 5. N – O | 10. N – O | 15. N – O | 20. N – O |

**Ποσοστό Εποικοδομ. Συμμετοχής = \_\_\_\_%**

## ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΗ ΣΕ ΟΜΑΔΙΚΕΣ & ΑΤΟΜΙΚΕΣ ΕΝΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥ

|   |  |    |  |    |  |    |  |
|---|--|----|--|----|--|----|--|
| 1 |  | 6  |  | 11 |  | 16 |  |
| 2 |  | 7  |  | 12 |  | 17 |  |
| 3 |  | 8  |  | 13 |  | 18 |  |
| 4 |  | 9  |  | 14 |  | 19 |  |
| 5 |  | 10 |  | 15 |  | 20 |  |

Σχόλια: .....



**Κάρτα Συλλογής  
Δεδομένων για  
Πρωτοβουλίες  
Επικοινωνίας με  
Συμμαθητές &  
Ανταπόκρισης  
σε Πρωτοβουλίες  
Επικοινωνίας των  
συμμαθητών**

|                      |                |
|----------------------|----------------|
| Μαθητής: _____       | Ημερ: _____    |
| Θεραπεύτρια: _____   | Σχολείο: _____ |
| Δραστηριότητα: _____ |                |

| ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΕΣ               |  |
|----------------------------|--|
| Ερωτήσεις                  |  |
| Συναισθήματ.<br>Εκδηλώσεις |  |
| Εντολές &<br>Απαγορεύσ.    |  |
| Ανακοινώσεις               |  |
| Προσκλήσεις                |  |
| Άλλες                      |  |

| ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ |  |    |  |    |  |    |  |
|---------------|--|----|--|----|--|----|--|
| 1             |  | 6  |  | 11 |  | 16 |  |
| 2             |  | 7  |  | 12 |  | 17 |  |
| 3             |  | 8  |  | 13 |  | 18 |  |
| 4             |  | 9  |  | 14 |  | 19 |  |
| 5             |  | 10 |  | 15 |  | 20 |  |

Σχόλια: .....

.....



# Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

1. Καλοσώρισμα-Χαιρετισμός-Προσφώνηση
  - Λεκτικά
  - Με νεύματα
2. Κοπλιμέντα
3. Εντολές-Απαγορεύσεις
4. Αμοιβαία Ανταλλαγή Πληροφοριών:
  - Ανταγωνιστικά
  - Γενική Ανταλλαγή

# Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

## 5. Ανακοινώσεις:

- Για πράξεις δικές του στο παρόν
- Για πράξεις δικές του σε άλλο χρόνο
- Για πράξεις άλλων
- Γενικές ανακοινώσεις
- Ανταγωνιστικές ανακοινώσεις

## 6. Επιβράβευση

# Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

## 7. Υποβολή Ερωτήσεων:

- αναζήτηση πληροφοριών
- επιδίωξη ανταγωνισμού
- γενικές ερωτήσεις

## 8. Διεκδίκηση:

- λεκτικά
- μη λεκτικά

# Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

9. Εκφράσεις Προσφοράς (χωρίς συναισθηματική προέκταση).
10. Επίδειξη Κατορθωμάτων.
  - λεκτικά
  - μη λεκτικά
11. Διατύπωση Πρόσκλησης.

# Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

## 12. Συναισθηματικές Εκδηλώσεις:

- με νεύματα - χειρονομίες:
  - i. θετικές εκδηλώσεις*
  - ii. αρνητικές εκδηλώσεις*
- λεκτικά
  - i. προσφορά με συναισθηματική προέκταση*
  - ii. χαιρετισμός με συναίσθημα*
  - iii. διεκδίκηση φιλίας*
  - iv. ερωτήσεις για συναισθηματική επιβεβαίωση*

# Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

ν. *έκφραση συναισθήματος:*

- *ενθουσιασμό*
- *συμπόνια*
- *θυμό*
- *τρυφερότητα*
- *παράπονο*
- *ευγνωμοσύνη*
- *κριτική απόρριψη*

## **Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:**

13. Διαπιστώσεις - Εξαγωγή Συμπερασμάτων.
14. Αυτοπρόσκληση.
15. Πρωτοβουλίες - Προτροπή για παιχνίδι.
16. Μεσολάβηση.
17. Απειλές.
18. Οδηγίες Για Την Εκτέλεση Δραστηριοτήτων.
19. Εικασίες - Υποθέσεις.
20. Άρνηση.

# Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

## 21. Θεατρική έκφραση:

- λεκτικά
- μη λεκτικά

## 22. Αιτήματα.

## 23. Συμβολικό Παιχνίδι:

- λεκτικά
- μη λεκτικά



## Κατηγορίες Πρωτοβουλιών Επικοινωνίας Παιδιών Χωρίς Αναπτυξιακές Διαταραχές:

- 24. Ομαδικό Παιχνίδι.
- 25. Τάξιμο - Υπόσχεση.
- 26. Διόρθωση.
- 27. Αιτιολόγηση - Επεξήγηση.
- 28. Αστεία - Χιούμορ - Πείραγμα:
  - λεκτικά
  - μη λεκτικά

# ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ ΑΥΤΙΣΜΟ ΠΟΥ ΕΝΤΑΧΘΗΚΑΝ ΣΤΟ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

| Όνομα      | Ηλικία | IQ  | Λεκτικό<br>IQ | Πρακτικό<br>IQ | Διάρκεια<br>Θεραπείας<br>(μήνες) |
|------------|--------|-----|---------------|----------------|----------------------------------|
| Παναγιώτης | 5-1    | 112 | 104           | 109            | 9                                |
| Άγγελος    | 5-6    | 64  | 76            | 60             | 12                               |
| Έλενα      | 5-7    | 61  | 69            | 63             | 24                               |
| Σοφία      | 4-2    | 96  | 101           | 92             | 10                               |

# ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

1. Η επικοινωνία των παιδιών προσχολικής ηλικίας και πρώτης δημοτικού παρουσιάζει πολυπλοκότητα και πρόκληση για τους θεραπευτές που στοχεύουν να προετοιμάσουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες για ουσιαστική σχολική ένταξη

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

2. Η διδασκαλία κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων σε παιδιά που δεν αναπτύσσουν τέτοιες δεξιότητες αφ' εαυτού, όπως τα παιδιά με αυτισμό, αποτελεί ίσως το δυσκολότερο μέρος της εκπαίδευσής τους. Παράλληλα όμως θα καθορίσει το κοινωνικό όφελος που θα αποκομίσει το παιδί με αυτισμό από τη σχολική τάξη.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

3. Μια σαφής εικόνα για την επικοινωνιακή και κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών με αυτισμό, σε σύγκριση με τους συμμαθητές τους, στο νηπιαγωγείο και στην πρώτη δημοτικού, αποτελεί το έναυσμα στην επίπονη προσπάθεια για την σχολική ένταξη αυτών των παιδιών.

# ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

4. Η παρούσα έρευνα μας δίνει κάποια αρχικά στοιχεία που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για τη διαμόρφωση ενταξιακών προγραμμάτων παιδιών με αυτισμό, και θέτει αρκετά ερωτήματα προς μελλοντική ανάλυση:

- Εποικοδομητική παρακολούθηση: και τα τρία παιδιά μειονεκτούν και στο νηπιαγωγείο και στην πρώτη δημοτικού σε σχέση με τους συνομήλικούς τους.
- Ανταπόκριση σε εντολές και ερωτήσεις της παιδαγωγού: μεγάλες διαφορές μεταξύ νηπιαγωγείου και πρώτης δημοτικού.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5. Τα παιδιά με αυτισμό στην πρώτη δημοτικού δυσκολεύτηκαν περισσότερο στην απάντηση ερωτήσεων απ' ότι στην εκτέλεση εντολών της δασκάλας. Ενώ οι συμμαθητές τους ανταποκρίθηκαν εξίσου ικανοποιητικά σε ερωτήσεις και εντολές.
6. Τα παιδιά με αυτισμό ανταποκρίθηκαν με μεγαλύτερη συνέπεια σε ατομικές απ' ότι σε ομαδικές εντολές και ερωτήσεις.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

7. Ο τομέας στον οποίο τα παιδιά με αυτισμό παρουσιάζουν τη σοβαρότερη δυσκολία, είναι ο τομέας που προϋποθέτει το συνδυασμό λεκτικών και κοινωνικών δεξιοτήτων, δηλαδή οι πρωτοβουλίες και η ανταπόκριση στην επικοινωνία με τους συμμαθητές τους.